

DOI 10.36074/logos-09.04.2021.v2.05

БАР'ЄРИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ

ORCID ID: 0000-0001-8528-4054

Павленко Віта Віталіївна

канд. пед. наук, доцент, докторант кафедри
педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами
Житомирський державний університет імені Івана Франка

УКРАЇНА

Креативність є об'єктом розгляду різних наук і досліджується у багатьох напрямках. Креативність охоплює широкий спектр діяльності в усіх сферах життя. Різноманіття аспектів досліджуваного явища ускладнює його точне визначення. Креативність часто замінюють поняттями «творчість» та «інноваційність».

Креативність – це створення нових і цінних ідей окремими людьми або невеликими групами людей, що співпрацюють між собою [1, с. 231–252].

Визначення поняття «творчість» є найбільш вживаним у розумінні Морріса Штейна: «творчість – це процес, що веде до утворення нового продукту, який прийнятий як корисний або прийнятний для деяких груп у певний період застосування [8].

Варто згадати концепцію Муні (Mooney'a), у якій творчість стосується і людини, і продуктів її праці, і процесів, інтерпретованих у контексті організацій і закладів. Творчість як якість особистості виявляється у поведінці, результат якої є новим і цінним продуктом. Таким продуктом також може бути і поведінка, адже здатність виробляти нові й цінні продукти – це і дії, і когнітивні процеси, й індивідуальні особливості.

З поняттям «творчість» зв'язане поняття «інновація», в зміст якого закладено організаційний контекст. Інновація – це реалізація креативної ідеї.

На думку Веста (Westa), можливо назвати лише ті наслідки творчої роботи, які пов'язані з командною діяльністю [9]. Інновація полягає у свідомому впровадженні та застосуванні на робочому місці, у діяльності групи працівників чи організацій ідей, процесів, продуктів, які є новими для такого середовища, команди чи організації й метою яких є поліпшення функціонування цих структур.

Існує тенденція до застосування поняття «творчість» у сфері ділового та професійного життя, пов'язаного з організаціями, і використання його в інших галузях, оскільки воно несе в собі мистецькі чи наукові підтексти.

Таким чином, зазначимо, що поняття «інновації», «креативність» і «творчість» пов'язуються одним з одним, однак учені вважають, що вони різні. Креативність визначається як створення корисних ідей у різних сферах, тоді як інновації – це ефективне впровадження креативної ідеї в колективі.

У літературі згадуються різні фактори, які блокують креативний розвиток педагогів. Вони пов'язані з економічними перешкодами, системою оплати праці, ставленням до креативності на робочому місці та кліматом у школі [5, с. 171–183; 7, с. 69–76]. До них також належать: надмірна бюрократія, занадто розгалужені, централізовані структури, неадекватні системи стимулювання, недостатня циркуляція інформації або занадто авторитарна система управління.

У таблиці 1 зазначено 10 категорій, які визначають фактори, пов'язані з відданістю, почуттям свободи, атмосферою, стилем управління, спілкуванням,

наявними ресурсами, мотивацією та статусом бюрократії, й сфери, які приховують важливі бар'єри для креативності.

Таблиця 1

Фактори розвитку креативності

Категорії	Фактори розвитку креативності
Свобода (ризик)	Незалежність функціонування в закладі освіти. У середовищі свободи вчителя це надає автономність і можливість приймати рішення у своїй діяльності. Вони мають можливість взяти на себе ініціативу досягнення «чогось»; ділитися результатами праці та знаннями з колегами. У середовищі несвободи педагоги працюють за суворими правилами та рекомендаціями. Вони виконують свою роботу за заздалегідь визначеними шаблонами. Толерантність за двозначність та невпевненість у роботі. У ситуації, коли школа приймає ризиковані рішення вчителів, реалізуються сміливі ідеї. У середовищі без ризику переважають обережність і нерішучість. Учителі намагаються убезпечити себе від відповідальності та ініціативи.
Зміни та обов'язки	Ступінь участі вчителів у повсякденній роботі, довгострокові цілі та бачення. Якщо рівень включеності у діяльність високий, працівники відчуваються мотивованими та зобов'язаними зробити свій внесок в освіту. Середовище динамічно надихає. Вчителі знаходять радість і сенс у тому, що вони роблять. Натомість у ситуації, коли вони не беруть участь у житті закладу, відчуваються апатично і відчужено. Їх не цікавить успіх.
Ресурси	Безкоштовний доступ до потрібної кількості ресурсів, включаючи людей, матеріали, час, засоби та інформацію.
Стиль керівництва (контроль)	Вищий стиль управління. Директор дозволяє висловлювати думки, заохочує ідеї, використовує конструктив критики, не здійснює суворого нагляду та контролю. Працівники здійснюють творчу діяльність. У середовищі контролю, примусу, не маючи відчуття свободи, боячись критики, вчителі відмовляються від будь-якої ініціативи.
Атмосфера (дебати, переговори, підтримка нових ідей)	Спонтанність і розслабленість, їх вільний прояв на місці роботи. Спокійна і легка весела атмосфера. За протилежних умов атмосфера жорстка, гнітюча і «важка». Жарти і сміх недоречні й не схвалюються. Тут також важливий спосіб обробки нових ідей. В атмосфері підтримки вчителі прислухаються і спонукають один одного проявляти ініціативу. Створюються можливості для творчого тестування ідей. Коли розглядаються нові ідеї, атмосфера позитивна і конструктивна. Під час обговорення багато різних позицій. В іншому випадку вони підкоряються авторитарним зразкам, не задаючи жодних запитань. Коли підтримка низька, автоматично спрацьовує відповідь «ні». Типовою відповіддю на запропоновані ідеї є пошук вини та перешкод.
Комунікація (інформаційний потік)	Ефективний потік інформації – кожен може все дізнатись, учителі діляться результатами своєї роботи, не ховаючись від чого-небудь, пов'язаного з їх роботою. Коли комунікація заблокована, інформація надходить односторонньо – від керівництва до підлеглих; важко здобути доступ до джерела інформації.
Конфлікт	Особиста та емоційна напруга. Якщо рівень конфлікту високий, учителі в колективі «ненавидять одне одного», перебувають у стані внутрішньої війни, пліткують, не контролюють свої імпульси.
Бюрократія	Усі види формальних перешкод – регламенти, правила, стандарти, процедури, формальні вимоги тощо.
Мотивація	Система мотивації та підтримки працівників включає не тільки матеріальну винагороду, але і нематеріальні заохочення, наприклад, можливість відвідувати конференції та навчатися.
Статус / оцінка	Показ творчої діяльності та її оцінка залежить від статусу вчителя.

Креативність у закладі освіти проявляється у формі спостережуваної поведінки, яка є своєрідним вираженням, умовою прояву креативності, що веде до створення нових і цінних продуктів [3].

Аналіз джерел дозволяє припустити, що впровадження інновацій суттєво визначається моделлю організаційної структури школи. Чим більш централізована та ієрархічна структура, тим вищий рівень бар'єрів у закладі освіти. У закладі освіти, в якому існує багато рівнів підлеглих посад, середовище характеризується суворою дисципліною з вимогою чіткого виконання строго визначених команд. Тоді основними детермінантами поведінки є влада та авторитет, а також незаперечна залежність від керівництва.

Структура керівництва школи як специфічний метод контролю та управління, що додатково підтримується джерелом системних стандартів, великою бюрократією і відсутністю вільного потоку інформації та знань, руйнує ініціативу, спонукаючи вчителів лише до того, щоб виконувати накази і те, що є частиною їх суворого обов'язку. Таке середовище сприяє створенню бар'єрів у творчій діяльності [2, с. 303–310].

Авторитаризм й обмеження свободи дій, неефективне спілкування і брак ресурсів є основними складовими середовища школи, є несприятливими для творчих ініціатив. Зростання креативності вчителів, що підвищує ефективність і продуктивність освітнього процесу, відбуватиметься, коли буде створений відповідний робочий клімат, усунуться авторитарні бар'єри стилю управління, що обмежує свободу дій, неефективне спілкування і брак ресурсів, що включає фінансові ресурси, час, матеріали, знання і компетентність колег. На жаль, в Україні ще існує авторитарний стиль керівництва, за якого підтримуються безліч правил і процедур, що обмежують креативні ідеї працівників [6, с. 125–150].

Слід пам'ятати, що креативні ідеї часто народжуються несподівано, зненацька, тому креативність не можна розвивати у формалізованій структурі закладу. Для креативності на робочому місці необхідний низький ступінь офіційності, ліберальний стиль управління, відкритість, варіативні та гнучкі інформаційні канали, широкий перелік різноманітних і різноспрямованих стимулів та можливість безкоштовного, тобто без консультацій з керівництвом, розпорядження коштами для фінансування роботи та винагороди працівників. Орієнтація школи на інноваційну діяльність також повинна бути зв'язаною з постійним регулюванням і вдосконаленням організаційної структури. Делегування повноважень, децентралізація прийнятих рішень, підвищення гнучкості структур, підтримка горизонтальної комунікації, створення мобільних груп працівників, не підпорядкованих ієрархічним системам, – це напрями діяльності, які сприяють створенню сприятливих для розвитку креативності умов.

У школі існує багато бар'єрів, які заважають розвивати креативність учнів: поверхнєве навчання; поділ на предмети; надання переваги дисциплінованим і слухняним учням; незалученість до безпосередності в дії [4, с. 1].

Загалом, бар'єри для розвитку креативності учнів у школі можна розділити на такі, які пов'язані з традиційним сприйняттям ролі школи, та труднощі впровадження (час, компетенції та мотивація вчителів, матеріальні умови в школі). Однак варто зазначити, що школи, й особливо деякі вчителі, в останні десятиліття докладають зусилля для створення клімату з метою розвитку креативності учнів.

К. Шмідт [10, с. 22] звернув увагу на наявність як когнітивних, так і емоційно-мотиваційних бар'єрів у розвитку креативності (табл. 2). Деякі з них тісно пов'язані з особистими характеристиками учня, але більшість із них можуть бути обмежені відповідною організацією навчального процесу.

Таблиця 2

**Основні когнітивні, емоційні та мотиваційні
бар'єри розвитку креативності**

Навчальні бар'єри	Емоційно-мотиваційні бар'єри
низький ступінь сприйняття; збідніле мислення; відсутність відкритості для нового змісту; передчасне завершення проблемної ситуації; нездатність бачити очевидне; домінування репродуктивної уяви.	страх перед невідомим; відраза до новизни; відсутність наполегливості; страх перед осудом і глузуванням; страх перед ризиком; надмірний конформізм і підпорядкування групі.

Висновки. Отже, застосовуючи різні форми і методи роботи на уроках та в позакласній роботі можна поступово зменшувати або усувати бар'єри. Важливо створити таке середовище, яке спонукатиме проявляти інтерес та досліджувати безліч можливостей рішення, пропонувати і розробляти ідеї та робити висновки, поступово адаптуючи їх до більш креативного розв'язання проблем.

Список використаних джерел:

- [1] Amabile, M. & Gryskiewicz, D. (1989) The Creative Environment Scales: Work Environment Inventory. *Creativity Research Journal*, (2), 231–252.
- [2] Ekvall, G. & Ryhammar, L. (1999) The Creative Climate: Its Determinants and Effects at a Swedish University. *Creativity Research Journal*, (12), 303–310.
- [3] Ekvall, G. & Tangeberg-Anderson, Y. (1986) *Working Climate and Creativity: A Study of an Innovative Newspaper Office*. *Journal of Creative Behavior*, (3).
- [4] Fazlagić, J. (2018) *Cechy osób kreatywnych*. Випущено з: bit.ly/2H0AUxp
- [5] Isaksen, S.G. & Lauer, K.J., (eds.) (2001) Perceptions of the best worst climates for creativity: preliminary validation evidence for the situational outlook questionnaire. *Creativity Research Journal*, (13), 171–183.
- [6] Kilbourne, L.M. & Woodman, R. (1999) Barriers to Organizational Creativity, in: R. Purser & A. Montuori, (eds.), *Social Creativity in Organizations*, Cresskill, NJ: Hampton Press, 125–150.
- [7] Nęcka, E. (1999) Postawy wobec kreatywności w miejscu pracy. *Czasopismo Psychologiczne*, (5), 69–76.
- [8] Nęcka, E. (2001) *Psychologia twórczości*, Gdańsk.
- [9] West, M.A. (2000) *Rozwijanie kreatywności wewnątrz organizacji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [10] Szmidt, K.J. (2010) *ABC kreatywności*. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 22.